

breid notenapparaat en dito registers, maar ook in concordanties op onder meer de *Historia Scholastica* en de *Rijmbijbel*. Een en ander is helemaal een prestatie van formaat wanneer men bedenkt dat achter de auteur geen ambitieuze 'nieuwe vrijgestelde' in de gedaante van een AIO of OIO schuilgaat, maar een huisvader met een betrekking in het middelbaar onderwijs, die deze arbeid in zijn vrije tijd heeft verricht. Uit het achterin het boek opgenomen CV blijkt dat de auteur een lange weg heeft afgelegd om de *summos honores* te verwerven. De benodigde doctoraalbul werd voorafgegaan door het diploma Kweekschool en vervolgens, eveneens in de avonden, de akten MO-A en -B. Wie zich onverhoopt nog mocht afvragen of Marinus van den Berg over voldoende doorzettingsvermogen beschikt, late zich overtuigen door dit proefschrift.

Raymond Harper

Th. S. B. Johnston, *Codex Hummercensis (Groningen, UB, PEIP 12). An old Frisian legal manuscript in Low Saxon guise* (Dissertatie Vrije Universiteit Amsterdam 1998; Leeuwarden: Fryske akademy, 1998, 626 biz., ISBN 90 6171 858 9).

De eerste 288 pagina's van dit omvangrijke proefschrift vormen als het ware een lange inleiding op het eigenlijke onderwerp, de uitgave en vertaling van tien rechtsteksten uit Hunsingo, Fivelingo en de landschappen Humsterland, Langewold en Vredewold. Zij zijn geschreven in het Nedersaksisch, met een sterke Oudfriese inslag naar woordvorm en grammatica. Het handschrift (Groningen UB, PEIP 12) waarin deze voorkomen, wordt door de auteur niet onterecht op grond van de herkomst van de meerderheid der middeleeuwse Friese rechtsteksten — uit het Munsterse dekanaat Hummerze — het etiket *Codex Hummercensis* opgeplakt.

In de introductie wordt — veelal vanuit de overgeleverde rechtsteksten zelf — de laat-middeleeuwse Ommelander samenleving belicht, met bijzondere aandacht voor de gebieden waarvoor het handschrift klaarblijkelijk was bedoeld. Ook komt kort de problematiek van de 'ontfriesing' van Groningerland aan de orde. Hoofdstuk 1 is gereserveerd voor de familie van rechtshandschriften waartoe de middeleeuwse Ommelander codices, in het bijzonder de *Codex Hummercensis*, behoren. De uiterlijke kenmerken van dit handschrift zelf, de mogelijke schrijvers, de plaats en tijd van ontstaan, alsmede de vraag of de *Codex Hummercensis* ooit in de rechtspraktijk of als studieobject is gebruikt, en door wie, vormen de inhoud van hoofdstuk 2. Een bespreking van alle dertien teksten in het handschrift afzonderlijk naar hun inhoud volgt in hoofdstuk 3. Daarbij worden ook parallelle teksten in andere Ommelander rechtshandschriften met die in de *Codex Hummercensis* vergeleken. De Nedersaksische teksten in de codex blijken dan een consequent betere afspiegeling van hun Oudfriese voorbeelden te zijn dan die in de andere handschriften. In hoofdstuk 4 worden alle bevindingen uit de voorafgaande hoofdstukken nog eens in een synthese samengevat. Op de pagina's 289-483 vinden we de teksteditie en een Engelse vertaling. Tenslotte volgt een fors uitgevallen aanhangsel met bijlagen — daaronder een lijst van Oudfriese woorden die in de Nedersaksische teksten voorkomen — (487-586); daarna de gebruikelijke literatuur- en illustratieverantwoording, en samenvattingen in het Engels, Nederlands en Fries.

Hoewel het uitgangspunt van Johnstons dissertatie van filologische aard is, zijn er tal van raakvlakken met aanverwante disciplines, vooral rechtsgeschiedenis, codicologie, politieke en sociaal-economische geschiedenis. De historische aspecten komen vooral in de introductie aan bod. Hier passeert in kort bestek een veelheid aan maatschappelijke ontwikkelingen de

revue. Dat de bespreking hiervan nogal eens globaal moet uitvallen, spreekt haast vanzelf. Zo wordt, blijkbaar in navolging van Van Halsema en Heek, een direct verband gesuggereerd tussen politiek-juridische ambten in de dertiende eeuw en het latere hoofdelingenwezen (24-27), terwijl in het gebied waarvoor de *Codex Hummercensis* bestemd zou zijn geweest deze ambten nu juist niet de voorwaarden voor het ontstaan van het hoofdelingenwezen schiepen.

Ernstiger bezwaren kleven aan de historische redenering waar het de 'levenswandel' van de *Codex Hummercensis* betreft. In het met veel fantasie geschreven verhaal wordt de lezer meegevoerd langs archiefkisten en boekenkisten in bijna heel het Ommeland, waarin het handschrift vanaf zijn ontstaan in het vierde kwart van de vijftiende eeuw tot de aankoop voor de Groningse Universiteitsbibliotheek (1783) zou kunnen hebben gelegen. Daarbij wordt de lezer verrast door een genealogische lawine van dochters van zusters van verwijderde *cousins* en betoudovergrootvaders, die ook degenen die enigszins thuis zijn in het Groningse elitewereldje van die dagen soms naar lucht doet happen. De auteur heeft zich met smaak verdiept in de schier onontwarbare kluwen van de high society van Stad en Lande en ventileert deze kennis graag.

Na eerst heel wat plausibeler opdrachtgevers voor de *Codex Hummercensis* te hebben besproken, kiest hij uiteindelijk voor Onno van Ewsum (271-277). Dit ligt niet zo voor de hand, daar de Ewsums vóór de zestiende eeuw in het gebied ten westen van het Reitdiep nog helemaal geen belangen hadden. En passant wordt de eerste bezitter van het handschrift dan ook nog afgeschilderd als Fries nationalist *avant la lettre*. Deze zou op grond van een pro-Friese gezindheid hebben gekozen voor het laten kopiëren van rechtsteksten die in een archaïsch, sterk Fries gekleurd Nedersaksisch, of zelfs in het Oudfries waren geschreven — een voor die tijd niet meer zo voor de hand liggende keuze (267). Ook zijn de verdere lotgevallen van het handschrift nogal speculatief en de gepresenteerde oplossingen vaak vergezocht. Welke rol zouden bijvoorbeeld de windmolens in het bezit van zowel de Ewsums als de Elama's van Uithuizen, de zestiende-eeuwse bezitters van de *Codex Hummercensis*, in het geheel gespeeld kunnen hebben (278)?

Bij alle redeneringen over de verblijfplaatsen van het handschrift tussen 1566 en 1783 mist men een zeer voor de hand liggende mogelijkheid. Op pagina 284 noot 67 geeft de auteur er blijk van notie te hebben genomen van het feit dat Abel Eppens' kroniek óók tot de geveilde bezittingen van de laatste particuliere bezitter Hemmo Amold Werumeus behoorde. Toch heeft hij blijkbaar over het hoofd gezien dat er tussen de vererving van beide handschriften een direct verband kan hebben bestaan: van Reneko Elama naar Eppens — diens vrouw was een oomzegster — en via Eppens' dochter regelrecht in de familie Werumeus.

Men kan zich tenslotte afvragen of dit werk niet in het Nederlands in plaats van het Engels had moeten worden geschreven. Het probleem van adequate vertalingen van streektypische benamingen in een moderne taal die weinig verwantschap met de daar gebruikte (schrijf)talent vertoont, wordt door de auteur ten volle onderkend (399 vlg.). Niettemin zijn zeer veel woorden in hun Oudfriese of Nederlandse vormen blijven staan, terwijl omgekeerd een niet ingevoerde lezer achter bijvoorbeeld de *Winsum Sluice Law* (271) niet direct het Winsumer zijrecht zal herkennen, of in *the Bomster Water Board Charter* (31) de oprichtingsakte van het Bomsterzijvest. De omvangrijke lijst van correcties en aanvullingen, alsmede de spelling van sommige Latijnse woorden (*capitalis* in plaats van *capitales* en *prepositura* in plaats van *prepositura* [26, 31]) doen een soms wat slordige werkwijze vermoeden.

De grote verdienste van Johnstons proefschrift is ongetwijfeld de nieuwe wetenschappelijke uitgave en vertaling van middeleeuwse rechtsteksten uit het Groninger Westerkwartier, een gebied dat tot op heden in de (professionele) geschiedschrijving stiefmoederlijk is behandeld.

Echter: ook een meer afgeslankte teksteditie zou al een waardevolle bijdrage tot de (rechts)geschiedenis in het algemeen en die van de provincie Groningen in het bijzonder, zijn geweest.

H. Feenstra

K. Freienhagen-Baumgardt, *Hendrik Herps Spieghel der volcomenheit in oberdeutscher Überlieferung. Ein Beitrag zur Rezeptionsgeschichte niederländischer Mystik im oberdeutschen Raum* (Dissertatie (bewerkt) Ludwig-Maximilians-Universität München 1993, *Miscellanea Neerlandica* XVII; Leuven: Peeters, 1998, xi + 177 biz., 1100 BF, ISBN 90 429 0020 2).

Hendrik Herp (ca. 1410-1477) is altijd een van de minder bekende geestelijke auteurs uit de Nederlanden gebleven. Niettemin wordt zijn hoofdwerk *Spieghel der volcomenheit* geroemd als het beste wat de vijftiende eeuw op mystiek gebied heeft voortgebracht. Het boek vond niet alleen in eigen land een ruime verbreiding, maar ook in het buitenland. Het werd rechtstreeks uit het Middelnederlands vertaald in het Hoogduits, en via het Latijn in het Portugees, het Spaans, het Frans en het Italiaans. Wat de buitenlandse verbreiding van zijn werken betreft, kan Herps *Spieghel* zich, als enige, meten met Jan van Ruusbroec.

Herps sterk mystiek georiënteerde werk valt nogal uit de toon in de geestelijke literatuur van de vijftiende eeuw, die wordt gedomineerd door de moderne devotie. Hendrik Herp behoorde aanvankelijk zelf tot deze beweging, want hij was rector van de broeders van het gemene leven in Delft. Omstreeks 1450 echter trad hij in bij de franciscanen. Deze opmerkelijke overstap wordt wel verklaard uit Herps interesse voor mystiek. In de franciscaanse spiritualiteit was traditioneel veel ruimte voor de individuele ontmoeting tussen God en mens, maar de moderne devoten wantrouwen de mystiek en alles wat daarmee samenhangt, ten zeerste. Bang voor dwalingen en waanbeelden, ingeblazen door de duivel, zochten zij hun heil in strenge ascese en praktische deugzaamheid.

Het werk van Hendrik Herp kan worden gezien als de perfecte mix tussen de praktische aard van de moderne devotie en het affectieve karakter van de franciscaanse traditie. Blijkbaar was deze combinatie in het Duitse taalgebied niet voorhanden, want daar ontstond een behoorlijke belangstelling voor Herps *magnum opus*. De dominicaan Peter Kirchsclag, die tussen 1464 en 1468 de Keulse kloosters van zijn orde hervormde, leerde daar de *Spiegel der volcomenheit* kennen. Vermoedelijk was hij het die een exemplaar meebracht naar Neurenberg, waar Heinrich Haß, rector van de dominicanessen van Sankt Katharina, een vertaling in het Noordbeierse dialect van die stad maakte.

Deze vertaling, die aan de basis stond van vrijwel de gehele Duitse overlevering, vormt het uitgangspunt van de grondige studie van Kristina Freienhagen-Baumgardt. Zij werkt in de traditie van de door Kurt Ruh gepropageerde 'überlieferungsgeschichtliche Methode'. Dat betekent dat in deze studie niet Herp als auteur noch de *Spieghel der volcomenheit* als literaire tekst centraal staan, maar de manier waarop de *Spieghel* door zijn publiek werd ontvangen. Als germaniste beperkt Freienhagen-Baumgardt zich daarbij tot de Duitse overlevering. Haar aanpak betekent overigens niet dat we het zonder informatie over tekst en auteur moeten stellen, want het eerste deel van haar boek bestaat uit een inleiding op Hendrik Herp als historische figuur en als auteur.

Het tweede deel is echter duidelijk de kern van het betoog van Freienhagen-Baumgardt. Ze beschrijft hier met indrukwekkende precisie de gang van de *Spieghel* door de Hoogduitse